

تالار هزارآینه

ناز یلاناظمی

عمارت پیگم

در یکی از قدیمی‌ترین محله‌های تهران، محله پامنار، در خانه‌ای با قدمتی ۱۴۰ تا ۱۵۰ ساله، یکی از زیباترین نمونه‌های آینه‌کاری دوره قاجار وجود دارد. مدارک جمع‌آوری‌شده نشان از آن دارد که خانه متعلق به بیگم شجاعی، خواهرزن احمدشاه، آخرین پادشاه قاجار بوده است.

خانواده شجاعی تا حدود ۷۰ سال در این خانه سکونت داشته‌اند، تا اینکه در سال ۱۳۲۶ شخصی به نام آقای نیرنیا خانه را از نوه خانم شجاعی خریداری کرده و پس از انجام تعمیرات، این خانه برای ۵۰ سال منزل مسکونی خانواده وی بوده است. در سال ۱۳۷۶، به دلیل ویژگی‌های خاص، خانه به شهرداری فروخته شد و «سازمان زیباسازی شهرداری» مرمت خانه را برعهده گرفت. ولی دو بخش مهم و اصلی خانه، یعنی تالار آینه و حوض خانه، به غیر از انجام مرمت‌هایی ضروری، به منظور مستحکم‌سازی، بکر و دست‌نخورده باقی می‌ماند. پس از پایان کامل بازسازی‌ها، خانه بیگم با نام «خانه‌موزه بازار» برای بازدید عموم بازگشایی شد.

گذشتگان اعتقاد داشتند که آسمان کره‌ای شفاف از جنس بلور است که زمین را فراگرفته. این گنبد شیشه‌ای که به نظر می‌آمد ستارگان، خورشید و سیارات روی آن قرار دارند، آغازگر بسیاری از اسطوره‌ها، داستان‌ها و افسانه‌های تاریخ تمدن بشر شد. نگاه به آسمان لذت‌بخش بود، اما داستان آن هنگام دل‌پذیرتر شد که هنرمندان، معماران و صنعتگران بر آن شدند تا آسمان را در قالب‌های شیشه‌ای به دام اندازند و هنری بسیار والا به وجود آورند.

در میان تمامی هنرهای تزئینی در بناها، آینه‌کاری جایگاه ویژه‌ای دارد. آینه در دستان مهندسان و معماران ایرانی جانی تازه می‌گیرد و تعریفی دیگر و متفاوت از سایر هنرها در زیبایی‌شناسی به وجود می‌آورد. از سنگ‌های صیقلی آینه نمای تخت جمشید در «کاخ تچرا» تا تالار آینه «کاخ گلستان»، این آبگینه قیراندود شده، از فراز و نشیب‌های یک ملت و از دستان زنان و مردان هنرمند این سرزمین کهن داستان‌ها می‌گوید. آینه در فرهنگ ایران مظهر راستی و خلوص است و برای همین می‌گویند که آینه‌ها هرگز دروغ نمی‌گویند.

فتحعلی شاه قاجار علاقه بسیاری به آینه داشت و هرگز از دیدن تصویر خود در آینه سیر نمی‌شد. تشویق هنرمندان این رشته باعث شد تا معماران و آینه‌کاران با آزادی و فراغ بال برای تزئین عمارت‌ها از آینه سود ببرند و آینه را به صورتی اعجاب‌آور وارد تزئینات کاخ‌ها و بناها کنند. شاید فکر کنیم چنین هنری جز در کاخ‌های قدیمی در جای دیگری یافت نمی‌شود، اما هنوز در کوچه و پس‌کوچه‌های تهران بناهایی هستند که این هنر اصیل ایرانی را در خود پنهان کرده‌اند.

تالار آینه

اینک می‌رسیم به بحث اصلی، یعنی هنر آینه‌کاری از نگاه زیبایی‌شناسی. مهم‌ترین و زیباترین بخش خانه بیگم، تالار آینه آن است؛ محلی که هر کس بهتر است برای یکبار هم که شده آن را از نزدیک ببیند. تالار آن قدر زیباست که انسان را پاگیر می‌کند و نمی‌شود از آن دل کند. تالار آینه در اصل محل پذیرایی از مهمانان رسمی و برگزاری مراسم عید نوروز و جشن‌های عقدکنان و اتفاقات مهم خانوادگی بوده و به‌جز این مواقع همواره بسته و نهایت نگاهداری و مراقبت از آن به عمل می‌آمده است. البته تزئینات تالار تنها به آینه‌کاری محض منحصر نیست. مقرنس‌کاری، آینه‌کاری‌های دوجداره، گچ‌بری‌های ساده و گچ‌بری روی آینه، نقاشی‌های گل و مرغ، نقاشی‌های کارت‌پستالی و نقاشی پشت شیشه از دیگر تزئینات این تالار هستند. بخش مقرنس‌کاری تالار در بخش شاه‌نشین قرار دارد. سقف نیمه‌گنبدی و

در این بخش سه نوع کاشی دیده می‌شود. قدیمی‌ترین آن‌ها کاشی‌های هفت‌رنگ با نقش گل و مرغ، منظره شکار و صورت بانوان است. این کاشی‌ها که متعلق به زمان ساخت اولیه خانه است، شباهت بسیار با کاشی‌های موجود در کاخ گلستان دارد. کاشی‌های برجسته با تصویرهای گل و حیوانات، دسته دوم کاشی‌های موجود در خانه هستند. نوع دیگر کاشی استفاده‌شده در زیرزمین، کاشی‌هایی هستند که به بازسازی خانه توسط مالک بعدی خانه مربوط می‌شود.

بادگیر

از دیگر دیدنی‌های خانه، بادگیر فعال خانه‌موزه بازار است. تنوره یا برج بادگیر در پشت بام تالار آینه قرار دارد و شبکه انتقال باد از همان پشت بام تا زیرزمین کشیده شده است. در تالار آینه و زیرزمین دو اتاق به قرینه یکدیگر در طرفین قرار دارند که به نام «اتاق بادگیر» معروف هستند و دریچه شبکه انتقال باد در آن‌ها قرار دارد. این درها در تابستان باز و در زمستان برای ممانعت از ورود هوای سرد بسته بودند. نکته جالب این است که حتی در نیمه مردادماه، در زیرزمین و تالار آینه ورزش باد و خنکی هوا احساس می‌شود.

کتابخانه

در بخش شرقی ساختمان در محلی که در گذشته بخشی از باغ خانه بوده است، ساختمانی ساخته شده که به کتابخانه این مجموعه اختصاص دارد. کتابخانه در حال حاضر نزدیک به هفت هزار جلد کتاب در موضوع‌های گوناگون دارد. این کتابخانه در فهرست «فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسه‌های کتابداری جهان» و در وبگاه «کتابخانه جهانی» (ایفلا) به‌عنوان هزار و یکمین کتابخانه‌ای ثبت شده است. دلیل این اهمیت، هم‌جواری کتابخانه با تالار آینه و مجاورت آن با یک بنای تاریخی ۱۵۰ ساله است. شایان ذکر است که تنها دو کتابخانه در ایران در این فهرست جهانی قرار دارند: کتابخانه خانه‌موزه بازار و کتابخانه آستان قدس رضوی. بازدید از این مجموعه زیبایی و هنر خالی از لطف نیست.

که ما در کاخ گلستان یا خانه بیگم می‌بینیم، نتیجه چندین ماه یا چندین سال زحمت هنرمندان و معماران ایرانی است.

سقف این تالار نیز در نوع خود منحصربه‌فرد است و از ۱۴۰ قطعه تابلوی نقاشی شده روی ورقه‌های فلز ساخته‌شده که دارای نقش زنبق و برگ‌های سبز است. پایین‌تر از سقف در حاشیه سراسری، تابلوهایی موسوم به نقاشی کارت‌پستالی دیده می‌شوند. یکی دیگر از منحصربه‌فردترین بخش تزئینات این تالار، مربوط به نقاشی‌های پشت شیشه است. این صنعت هنری است بسیار پرزحمت که دقت و حوصله بالایی می‌طلبد. نمونه‌های موجود در خانه موزه بازار بسیار دیدنی و قابل مقایسه با آثار به جای مانده از همین صنعت در کاخ گلستان هستند.

تالار آینه دو ورودی و دو در برای اتاق بادگیر دارد که هر چهار در با منبت و نقاشی‌های رنگی پوشیده شده است. یکی از نکات جالب و قابل توجه در سردرها، وجود هشت فرشته گچ‌بری شده است که از یک تاج آینه‌کاری‌شده نگهبانی می‌کنند. چهره این فرشتگان در صورت و مدل موها شباهت بسیار به تصویرهای زنان قاجاری دارد.

امروز کف تالار آینه با کف‌پوش‌های چوبی پوشیده شده است. در زمان بازسازی، چون به نظر آمد کف کمی سست شده است و از سوی دیگر قرار بود این محل برای بازدید عموم آماده شود، برای استحکام‌بخشی، کف تالار با دقت و زیر نظر متخصصان جمع‌آوری و از نو آهن‌کشی و سقف حوض‌خانه به آهن‌های کف تالار پیچ شد. درواقع هم سبک‌سازی و هم استحکام‌بخشی شده است.

حوض خانه

حوض‌خانه هم از جمله بخش‌هایی است که حال و هوای گذشته را در خود حفظ کرده است. با توجه به سبک معماری حوض‌خانه‌های دوره قاجار مشخص است که در گذشته حوضی هم قرینه کاشی‌کاری و آجرکاری‌های سقف در میان زیرزمین قرار داشته است. آمیختگی بی‌نظیر آجر با کاشی‌های آبی کوچک و رعایت اصول دقیق هندسی و زیبایی‌شناختی، از جمله ویژگی‌های حوض‌خانه محسوب می‌شود.

بلند مقرنس‌کاری‌شده، از هزاران قطعه با شیشه که در نهایت دقت و ظرافت بریده و کنار هم چسبانده شده‌اند، تشکیل شده است. در بخش پایین بخاری دیواری یا همان شومینه قرار دارد و در طرفین، طاقچه‌ها و رف‌های کاشی‌های هفت‌رنگ و نقش برجسته با قاب‌هایی از آینه‌های هندسی دیده می‌شوند. از لحاظ زیبایی‌شناسی، آینه‌کاری و بخاری دیواری از پرکارترین و ظریف‌ترین آینه‌کاری‌ها در بناهای قاجاری هستند. تمام دیوارها، به‌ویژه حاشیه پایینی هر سه ضلع تالار، پوشیده از گچ‌بری‌های رنگی و آینه‌های گچ‌بری‌شده‌اند.

گچ‌بری روی آینه بسیار دقیق و مشکل است. ابتدا باید گچ را در کل سطح آینه بچسبانند و بعد طرح را روی گچ پیاده کنند. سپس با بریدن بخش‌های اضافی، به گچ شکل می‌دهند. البته پس از اتمام گچ‌بری اولیه، مجدداً روی نقش‌ها را با لایه نازکی از گچ می‌پوشانند تا علائم طراحی مخفی شوند. پس از آن طرح اصلی را مجدداً روی گچ درمی‌آورند. معمولاً در این گچ‌بری‌ها از نقش‌های اسلیمی، گیاهان پیچیده درهم، و نارنج و ترنج استفاده می‌شود.

برای آینه‌کاری مقرنس‌ها و دیوارها نیز آینه باید به قطعات چندسانتی و حتی چندمیلی‌متری به شکل‌های هندسی و به صورت دستی بریده شوند. سپس هنرمند آینه‌کار این قطعه‌ها را بر اساس طرح مورد نظر کنار هم قرار می‌دهد. با درست‌شدن شکل مورد نظر روی زمین، قطعه‌های آینه، مانند تکه‌های جورچین، همان‌گونه که روی زمین چیده شده‌اند، روی دیوار، ستون یا مقرنس‌ها چسبانده می‌شوند. درنهایت آنچه

منبع

اطلاعات موزه‌های شهرداری. سازمان فرهنگی هنری شهرداری تهران. منطقه ۱۲. مصاحبه با مدیریت فرهنگی - هنری منطقه ۱۲.